

СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИЧНОЇ ПАСИВНОСТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСТВА

CORRELATION AND INTERRELATION OF POLITICAL PASSIVITY AND CIVIL ACTIVITY OF STUDENTS

Зазначена проблематика є трендовою для гуманітарних досліджень у світі. Розглянуто наукові праці, присвячені політичній пасивності молоді (Дана Р. Фішер, К. Дінкова, Б. Мохамад, К. Ф. Фоміная) та висунуто гіпотезу про те, що молодь може бути одночасно громадянськи активною, але політично пасивною, тобто ігнорувати електоральні процеси та політичні ритуали владних систем.

Феномен громадянської активності є ширшим за політичну активність і вважається індикатором сучасного громадянського суспільства. Така активність розуміється акторами як «дія», хоча за ефектом може бути політичною активністю, бо демонструє зацікавленість подіями у державі та результатами дії влади. Складаються нові сучасні умови для соціалізації молоді та студентства. Дослідження взаємодії політичної пасивності та громадянської активності є актуальним, оскільки молодь, зокрема студентство, може бути як конструктивним фактором, так і деструктивною силою, тож пошук балансу є важливим завданням для соціологів.

Особливим аспектом статті є те, що сучасний український політичний контекст розвитку політичної системи і війни нашаровується на унікальну демографічну ситуацію: молодь у 2022 році є першими «поколіннями Незалежності», тож є носієм відмінних цінностей, сформованих під впливом не лише глобалізації та інформаційних технологій Web 2.0, а й особливостями, притаманними посткомуністичним суспільствам.

В основі статті – аналіз емпіричних даних загальноєвропейського дослідження 2020 року MY PLACE, дослідження 4SERVICE HOLDING, виконане на замовлення Міністерства молоді та спорту «Молодь України – 2021» та низка інших. Зафіксовано зміни у співвідношенні та взаємозв'язку політичної пасивності та громадянської активності студентства від Євромайдану 2014 року до вторгнення з РФ 24 лютого 2022 року. Основними з яких є персональна участь у силах оборони і волонтерському русі та формування ціннісного ядра, спорідненого з глобальними цінностями молоді у світі. Політична соціалізація молоді та студентства стала фактором інтеграції у політичне життя країни та генератором політичних вимог, зокрема візії майбутнього України.

Ключові слова: абсентеїзм, соціалізація молоді, політична участь, Web 2.0, молодіжне волонтерство.

The mentioned issues are trending for humanitarian research in the world. Scientific works devoted to the political passivity of young people (Dana R. Fisher, K. Dinkova, B. Mohamad, K. F. Fominaya) were considered and it was put forward the hypothesis that young people can be civically active, but politically passive at the same time, i.e. ignore electoral processes and political rituals of power systems.

The phenomenon of civic activity is broader than political activity and is considered an indicator of modern civil society. Such activity is understood by the actors as "action", although the effect may be political activity, because it demonstrates interest in the events in the state and the results of the government's actions. New modern conditions for the socialization of youth and students are being created. The study of the interaction of political passivity and civic activity is relevant, because youth, in particular students, can be both a constructive factor and a destructive force, so finding a balance is an important task for sociologists.

A special aspect of the article is that the modern Ukrainian political context of the development of the political system and war is layered on a unique demographic situation: young people in 2022 are the first "generations of Independence", so they are the bearers of excellent values, formed under the influence of not only globalization and information technologies Web 2.0, but also features inherent in post-communist societies.

The basis of the article is the analysis of empirical data of the 2020 pan-European study MY PLACE, the 4SERVICE HOLDING study commissioned by the Ministry of Youth and Sports "Youth of Ukraine – 2021" and a number of others. Changes in the correlation and interrelation of political passivity and civic activity of students from the Euromaidan in 2014 to the invasion from the Russian Federation on February 24, 2022 have been recorded. The main ones are personal participation in the defense forces and the volunteer movement and the formation of a value core related to the global values of youth in the world. The political socialization of youth and students became a factor of integration into the political life of the country and a generator of political demands, in particular the vision of the future of Ukraine.

Key words: politics of non-participation, socialization of youth, political engagement, Web 2.0, youth volunteering.

УДК 316.316.4.323:323.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.4>

Крижанівська В.І.

аспірантка кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Вступ. Проблема співвідношення політичної пасивності та громадянської активності молоді та, зокрема, студентства протягом двох останніх десятиліть перебуває у фокусі досліджень багатьох представників світової наукової спільноти [1; 3; 6; 15; 21; 22]. В Україні від початку повномасштабного вторгнення РФ

проблематика сповнилася новими сенсами, адже участь молоді у громадському житті різко актуалізувалась: частина молодих людей стали безпосередніми учасниками воєнних дій, а інша – зайнялися різними формами волонтерської діяльності. При цьому, збільшення кількості вимушено переміщених осіб, стано-

вище, в якому перебувають громадяни з окупованих та щойно звільнених територій, та інші спровоковані війною обставини посилюють соціальне навантаження у суспільстві. Перелічені процеси створюють умови для соціалізації молоді та студентства зокрема, актуалізують суспільно важливі питання та сприяють залученню молодих громадян до їх вирішення.

У дослідженнях, присвячених політичній пасивності молоді як тренду останніх десятиліть, розглядаються різні причини зниження включеності молодих людей у політичні процеси. Ідеться про те, що молоді люди беруть менш активну участь у політичному житті, ніж зрілі громадяни (30+) [13; 22]. Такі твердження стосуються в першу чергу участі у конвенційній ритуалізованій політиці (електоральні процеси, підтримка політичних партій, сповідування певної ідеології тощо), однак дослідження останніх років показують, що молоді люди усвідомлюють важливість політичної участі, проте воліють реалізовувати її не через традиційні політичні інститути (оскільки мають низький рівень довіри до них), а створюючи нові, більш відкриті та персоналізовані форми участі [13; 10].

Громадянська активність як феномен за своєю природою є ширшою за політичну активність і виступає індикатором здорового демократичного суспільства [9]. Основними її рисами є те, що вона розуміється як «дія» (перегляд телебачення чи стрічки новин в соцмережах не є політичною чи громадською дією, хоча може визначатися як політична активність, бо демонструє зацікавленість у тому, що відбувається у державі чи суспільстві, є показником того, що особа вже підписана на політичні пабліки чи групи, відслідковує порядок денний), є добровільною та непрофесійною (ідеться про участь громадян, які не є політиками, чиновниками, лобістами). Політична участь стосується не лише уряду чи політичної системи, а держави і суспільства в широкому сенсі [9]. Ідеться про вирішення важливих колективних суспільних проблем. З цієї точки зору будь-яка громадянська активність – волонтерство, участь у протестах та демонстраціях тощо – є формою політичної участі. Ще однією визначальною рисою політичної участі є потенціал для впливу на суспільство: так, політичною є активність, завдяки якій «суспільство прямо чи опосередковано впливає на політичні рішення, які ухвалюються урядом» [18, с. 60]. Це дозволяє говорити про те, що важливим показником ефективності політичної активності є її результат [14, с. 821].

Згадані феномени слід розглядати як відображення світових глобальних трендів. Так, метою британського дослідження стало визначення причин низького рівня зацікавлення політичними процесами з боку молоді [6]. Було

виявлено, що молодь в цілому підтримує демократичні процеси, однак скептично ставиться до британської політичної системи, політиків, партій (безпосередніх учасників політичного процесу), при чому цей тренд є загальноєвропейським і, на думку авторів дослідження, несе загрозу стабільності політичної системи у майбутньому, коли молоді покоління з їх скептичним ставленням до політики прийдуть на зміну більш досвідченим і «традиційним» [6, с. 3].

Аналогічні результати отримані в результаті загальноєвропейського дослідження, проведеного у 2020 році в межах фінансованого Європейською комісією проекту MY PLACE (Memory, Yourth, Political Legacy, Civic Engagement) у 14 європейських країнах. Воно показало, що більшість молодих людей цікавляться політикою і підтримують демократію та голосування як найбільш ефективну форму участі, але при цьому не довіряють політичним інститутам і не вважають, що політична система їхньої країни працює задля їхніх інтересів [8]. У фокусі уваги сучасної молоді постійно перебувають дві проблеми: демократія та екологія (збереження і захист навколишнього середовища) [15, с. 9]. Яскравим прикладом останнього є діяльність Грети Тунберг, яка стала ініціатором «шкільного страйку за клімат» ("school strike for climate"), що спричинив міжнародний рух «П'ятниці заради майбутнього» ("Fridays for Future").

Зв'язок між активізмом та участю в електоральній політиці досліджує американський науковець Дана Р. Фішер [23]. Активізм та участь у виборах (на прикладі кейсу кампанії Барака Обами у 2008 році) представлені як основні форми політичної участі молодих американців, при цьому зазначається, що межа між зазначеними формами у сучасному суспільстві все більше розмивається [23].

К. Дінкова, вивчаючи феномен волонтерства як однієї із форм громадянської активності, зазначає, що студентське волонтерство може мати різні мотиви: участь у ньому продиктована не лише бажанням прислужитись суспільству, людству, природі, а й цілком конкретними причинами: пошуком нових контактів та подорожей, прагненням здобути нові навички та підвищити шанси на успішну кар'єру, накопичити соціальний капітал тощо. Однак, незважаючи на мотиви, волонтерство сприяє розвитку соціальних навичок, студенти-волонтери мають більші шанси у майбутньому стати соціально відповідальними громадянами і активними учасниками суспільного життя [7, с. 121], виступає ефективним інструментом соціалізації молоді [21].

У рамках масштабного дослідження молоді "Youth-2010", здійсненого на замовлення Міністерства освіти та спорту Республіки Словенія у 2010 році, були проаналізовані різні

форми політичної участі. Так, за результатами дослідження, протягом останніх двох десятиліть серед молоді зросло розчарування в конвенційній політиці та відповідно зменшилася політична активність [13]. Водночас, протестна активність показує динаміку росту, так само як і індивідуальні форми політичної участі: серед них – обговорення суспільно важливих питань на інтернет-майданчиках та в соціальних мережах [13, с. 212]. Щодо участі у волонтерських проектах, то також спостерігається позитивна динаміка. Станом на 2010 рік у діях, пов'язаних із рідним містом, брали участь 68,6% молодих людей, у захисті інтересів молоді – 67,2%, в ініціативах, пов'язаних із захистом тварин та навколишнього середовища, – 64,9%, у підтримці незаможних та соціально незахищених верств населення, – 51,0%, а в активностях, пов'язаних із соціальними та політичними змінами у країні, – 20,3% [13, с. 231]. Як зазначають автори дослідження, ці показники суттєво зросли порівняно із 1995 роком, словенська молодь навіть перевершила за рівнем активності молодь Німеччини (за винятком пункту про соціальні та політичні зміни, що можна пояснити недовірою до політичних інститутів та невдоволенням «конвенційною політикою» Республіки Словенія) [13, с. 235].

Незважаючи на популярність тези про те, що рівень політичної залученості молоді різниться залежно від соціального статусу родини, у якій зростала молода людина (тобто первинної соціалізації) [23], політична соціалізація особистості не закінчується в родині і продовжується в навчальних закладах, у тому числі й під час здобування вищої освіти. При цьому слід зауважити, що сім'я та школа як традиційні соціальні середовища соціалізації у сучасному світі втрачають своє значення, поступаючись університетам, групам за інтересами, робочим колективам тощо [15, с. 5]. При цьому, часто сама політична участь може стати джерелом соціалізації і мати глибокий вплив на політичне життя особистості у майбутньому. У цьому контексті університети, які є провідними інституціями культури та освіти, відіграють важливу роль у соціалізації молодого покоління, перетворюють волонтерську роботу на соціальну культуру [1]. Волонтерська культура (voluntary work culture) великою мірою прививається якраз в університетах, де вона формується як частина соціальної культури [1, с. 117].

В українському контексті ефективна соціалізація молоді є необхідною умовою сталого розвитку політичної системи і великою мірою визначає майбутнє країни, а «перспектива подальшого розвитку суспільства пов'язана, перш за все, з особливостями формування політичної культури молоді, її політичними цінностями, соціально-політичною орієнтацією, політичним вибором та ставленням до влади» [11, с. 42].

Таким чином, молодь часто є рушійною силою змін у суспільствах та політичних системах. Хоча розповсюдженим дискурсом, особливо серед молоді, є позиція «я поза політикою», проте молоді люди не перебувають «поза політикою», а навпаки сприяють появі нових форм політичної участі та альтернативної політики, яку вони здійснюють через молодіжні організації, соціальні медіа та різні форми демократичних інновацій: підписання петицій, реалізацію споживчої політики тощо [14]. Такі форми участі виходять за рамки традиційних (участь в електоральних процесах та приєднання до політичних партій), але показують свою ефективність.

Дослідження взаємодії політичної пасивності та громадянської активності є актуальним, оскільки енергія, що її генерує молодь, може бути як конструктивною, так і деструктивною, тож пошук балансу є важливим завданням для соціологів.

Результати дослідження. Однією із концепцій, що пояснюють громадянську активність чи пасивність студентства, є концепція покоління: йдеться про те, що сучасна молодь, покоління «зумерів», є більш мобільною, менше прив'язується до постійного місця проживання, а відтак і оточення, більше часу приділяє побутові власного життя та саморозвитку, як наслідок – на активну політичну участь залишається менше часу та ресурсу. Таким чином, політичні питання конкурують із низкою інших, важливих для влаштування життя [3]. Тобто з цієї точки зору цілком природно, що найбільшу політичну активність мають зрілі люди, вік яких перебуває між молодим та похилим. Сьогодні «перехід до дорослого життя (що включає набуття та вираження політичного розуміння та прав) є порівняно більш тривалим, складним і ризикованим, ніж у попередніх молодих поколінь, і існує менше механізмів, доступних для передачі знань про світ політики молоді, ніж були в минулому» [6, с. 3]. У контексті України цей підхід набуває додаткових смислів, адже ті, кого можемо вважати молоддю у 2022 році, по суті є першими «поколіннями Незалежності», що виховувались та проходили соціалізацію в незалежній українській державі (порівняно із «радянськими» поколіннями). Тож українська молодь є носієм інших цінностей, продиктованих не лише глобалізацією та діджиталізацією, а й особливостями, притаманними посткомуністичним суспільствам.

Сучасні реалії сприяють перевтомі від політичних повідомлень. Порівняно із людьми, які жили в традиційному чи індустріальному суспільстві, сьогодні маємо справу із надлишком інформації: нові дані регулярно надходять на екран гаджета, створюючи «інформаційний шум», через що все складніше дотримуватись принципів інформаційної безпеки та гігієни,

об'єктивно оцінювати отримані повідомлення. Розвиток інформаційних технологій Web 2.0 значно вплинув на прийняття молоддю участі у політичному житті [23]. Інновації, інтернет-ресурси, соціальні медіа змінили формат комунікації та посприяли залученню інтернет-користувачів до вирішення суспільно значущих питань, адже політична дія, вчинена онлайн, «простіша, швидша і більш універсальна» [23]. Як показують дослідження, молоді люди (віком 15–29 років) демонструють більшу активність в соціальних мережах та інших платформах інтернет-комунікації, ніж старші (30+ років) [13, с. 212]. Так, відповідно до словенського дослідження Yourth-2010 у 2010 році 75,6% молодих людей брали участь у підписанні цифрових петицій, а 39,7% ділилися точкою зору в соціальних мережах [13].

Про вплив соціальних медіа на оффлайн політичну активність молоді також свідчить дослідження Батіяра Мохамеда щодо ролі Facebook у громадській залученості. Він наводить дані, згідно з якими соціальні мережі передують оффлайн активності, а соціальна взаємодія молоді в соцмережах слугує заміною формальній політичній участі, створюючи майданчик для політичного самовираження, комунікації з однодумцями, дозволяє отримувати інформацію про політичні події [5, с. 192]. Популярність серед молоді Facebook та інших соціальних мереж призводить до того, що політики вимушені опановувати нові форми комунікації, аби релевантно відповідати на запит з боку молодих виборців [14; 15, с. 7]. Прикладом може слугувати передвиборча кампанія Президента Володимира Зеленського у 2019 році: мобілізація молодіжного електорату активно велась через соцмережі, унаслідок чого вибори 2019 року показали безпрецедентну активність серед молоді: на запитання «Чи брали Ви участь у виборах упродовж останніх п'яти років?» відповіли ствердно 69,2% опитаних (порівняно із 51,3% у 2017 році) [19, с. 24]. Відтак активність у соціальних мережах трансформується в активність у реальному політичному житті, оскільки користувачам соціальних медіа, які активно висловлюють свою думку та цікавляться представленою в соціальних мережах інформацією, легше приймати політичні рішення [5, с. 202].

У дослідженні «Молодь України – 2021», проведеному 4SERVICE HOLDING на замовлення Міністерства молоді та спорту України у 2021 році, згадуються кілька форм онлайн-участі у політичних процесах: це підписання електронних петицій (13,7% відповіли, що підписують петиції і ще 17,3% зазначили, що хотіли б спробувати) та участь у політичній діяльності в інтернеті та соціальних мережах (5,0% відповіли, що вже беруть участь, ще 14,4% воліють спробувати). При цьому

залишається відкритим питання, що саме респонденти розуміють під участю в політичній діяльності в інтернеті, адже деякі дії можуть не усвідомлюватися ними як політичні [19, с. 20].

Дослідження, проведене Соціологічною групою «Рейтинг» від імені Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту вже після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, містить інший цікавий в контексті заявленої проблематики аспект, а саме – джерела отримання молоддю (18–35 років) інформації про ситуацію в Україні [20]. Найбільш популярним серед молоді є «канали в месенджерах Telegram або Viber» – 61% (він обігнав телебачення, яке є джерелом інформації для 35% респондентів), на другому місці – соціальні мережі (53%), на четвертому – оперативні зведення Генерального штабу Збройних Сил (34%), далі йдуть українські інтернет-ЗМІ (29%) [20, с. 49]. Це дозволяє зробити висновок, що під час війни для української молоді саме інтернет-джерела, а не традиційні медіа (телебачення, друковані ЗМІ, радіо тощо) є основними для отримання важливої інформації про події, що відбуваються.

Як підтверджує досвід України 2022 року, участь молоді в громадському та політичному житті особливо важлива під час соціальних криз. Досліджуючи активність молоді під час європейських протестів, Крістіна Флешер Фоміная зазначає, що глобальна фінансова криза, яка провокує більшість протестів останніх десятиліть, носить політико-економічний характер. У протестах в Ісландії у 2008 році, публічних демонстраціях у Португалії та Іспанії у 2011 та 2012 роках ключову роль відіграла молодь, зокрема радикально налаштована, незважаючи на великий відсоток учасників старшого віку, які репрезентували середній клас. Так, у подіях в Португалії та Іспанії активісти мобілізувались навколо колективної молодіжної ідентичності (португальське «Відчайдушне покоління» / "Geração o rasca" та іспанське «Молодь без майбутнього» / "Juventud Sin Futuro") [24].

Прикладом із українського контексту є Євромайдан, який розпочався зі студентського протесту, де мобілізація громадян також відбувалася навколо молодіжної ідентичності та обговорення візії майбутнього. Так, молодь має шанс «стати тим поколінням, яке здатне вирішити проблеми, та подолати перешкоди на шляху консолідації українського суспільства та інтеграції в світове співтовариство» [17, с. 491]. Саме події Майдану започаткували тренд на громадянську активність молодих людей, який розвинувся після 24 лютого 2022 року.

За даними Восьмого загальнонаціонального опитування («Адаптація українців до умов

війни»), проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 6 квітня 2022 року, серед молоді (віком 18–35 років) тільки 13% респондентів зазначили, що не мають можливості взяти участь у захисті України. При цьому 51% – допомагає фінансово, 42% – є волонтерами, які допомагають військовим та цивільним, що постраждали через війну, 23% бере участь в інформаційному спротиві, 15% працює в критичній інфраструктурі, 7% є учасниками тероборони, ще 5% – військовими [4, с. 13].

Волонтерство як одна із форм політичної участі забезпечує умови для соціальної інклюзії молоді та єдності суспільства на всіх рівнях: локальному, регіональному, національному та європейському, втілює такі європейські цінності, як солідарність та протидія дискримінації, сприяє розвитку «активного громадянства» та демократії [22]. При цьому фінансова допомога (можливість поділитись власними фінансовими та матеріальними ресурсами) теж може розглядатись як волонтерство. У такому сенсі 93% опитаних є волонтерами. Для порівняння: серед респондентів віком 36–50 років волонтерами є 85% (47% – фінансово допомагає, а 38% – безпосередньо допомагає військовим та цивільним), серед опитаних 51+ – 67% волонтерів [4; с. 13]. Наведені цифри певним чином співвідносяться із Сімнадцятим загальнонаціональним дослідженням групи «Рейтинг» («Ідентичність. Патріотизм. Цінності»), що проводилось 17–18 серпня 2022 року. У рамках дослідження респондентів попросили назвати три слова, які асоціюються із Україною майбутнього. Молоді учасники (18–35 років) назвали епітети «незалежна, вільна, сильна», у респондентів 36–50 років лідирує «мирна», а серед старших людей (51+) – «багата, квітуча, щаслива, заможна» [20]. Саме таким чином розставлені акценти свідчать про ціннісні відмінності між молодшим і старшими поколіннями українців. Крім того, молоді українці активно відмовляються від російського контенту з політичних міркувань. Так, якщо до 24 лютого 2022 року лише 29% серед опитаних молодих людей взагалі не дивились російських серіалів, то від початку війни ця цифра сягнула 71%. Аналогічна ситуація із російською музикою (7% – до війни, 41% – з моменту початку повномасштабної війни) [20, с. 41–42].

Якщо порівняти наведені дані із даними 2021 року (опитування «Молодь України – 2021»), то побачимо, що у 2021 році 68,0% (а у 2018 році – навіть 83,5%) опитаної молоді не мала досвіду волонтерської діяльності, незважаючи на те, що вже у 2014 році був анексований Крим та окуповані деякі райони Донецької та Луганської областей [19, с. 38]. Тож динаміка відсотків тих молодих людей, хто займався власне волонтерством у 2022 році (38%) та 2021 році (32%) не дуже значна, можна зробити висно-

вок, що більшість тих, хто прийняв рішення у 2022 році долучитись до участі у війні – це ті, хто допомагає фінансово.

Також цікаві дані у дослідженні 2021 року, які поки що немає змоги порівняти із повоєнною статистикою: «Допомога нужденним, сиротам та людям з інвалідністю (53,1%), збір коштів для учасників АТО (52,0%), на інші благодійні цілі (35,8%) та участь в прибиранні та впорядкуванні території (34,1%) – найбільш задіяні сфери серед тих опитаних, хто займався волонтерською діяльністю. Найменше задіяна сфера – участь в удосконаленні системи врядування, боротьбі з корупцією, удосконаленні державної служби, просуванні реформ (3,0%)» [19, с. 38].

Наведені дані дозволяють зробити висновки щодо співвідношення політичної пасивності та громадянської активності української молоді та студентства. Основними факторами, що впливають на процеси соціалізації молоді, сьогодні є розвиток інформаційних технологій (у комплексі із кризами, які спонукають до дистанційного навчання та роботи: у 2019 та 2020 роках – пандемія COVID-19, у 2022 році – бойові дії на території України), а також мобілізація українського суспільства навколо ідеї унаслідок якої територіальна цілісності України, унаслідок якої лише 13% молоді зазначили, що не мають можливості брати участь у підтримці України під час війни. Ця тенденція цілком сумісна із глобальним трендом щодо розчарування молоді у традиційних політичних інститутах та формах політичної участі, адже ті форми участі, які обирають молоді українці (фінансова підтримка армії і волонтерів, волонтерство, інформаційна робота в соціальних мережах тощо), є неконвенційними.

Висновки. Аналіз емпіричних досліджень свідчать про кардинальні зміни у співвідношенні та взаємозв'язку політичної пасивності та громадянської активності студентства між ситуацією до Євромайдану 2014 року та після цих подій, де кульмінаційною точкою стала агресія Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року. Серед таких змін окремої уваги заслуговують наступні:

- політична пасивність студентства, в основі якої була недовіра владі, відсутність очікувань позитивних змін від реформ, ідіосинкразія до ритуалів державного культу, сфокусованість на економічній сфері, змінилася сплеском проявів безумовної громадянської активності;

- персональна участь у силах оборони держави та волонтерському русі сприяють активній соціалізації молоді та студентства;

- нові медіа, соціальні мережі, комунікація у просторі інформаційного суспільства впливають на формування ціннісного ядра української молоді спорідненого з глобальними

цінностями (екологізм, соціальна відповідальність, етика споживання, гармонійна самореалізація);

– формуються передумови для переходу від зацікавленості політикою та електоральної активності до реальної залученості до політичних процесів.

Таким чином, політична соціалізація молоді та студентства стрімко долає її колишню відірваність від політичного життя країни, актуалізуючи створення механізмів реальної участі в ньому. Такі процеси властиві не тільки Україні, а є загальносвітовим трендом: громадська активність молоді набуває нових форм, що дозволяє говорити про те, що зменшення участі в політичному житті з боку молоді та студентства не обов'язково матиме негативні наслідки для демократичних політичних процесів, а навпаки – може стати рушієм змін та генератором політичних вимог. Перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі містяться у дослідженнях електоральної активності, міграції та освіти, молодіжних субкультур, впливу інформаційного суспільства на національний контекст, формування візії майбутнього України та євроінтеграційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bader A.A. University Youth Attitudes toward Volunteering: Al Quds Open University (Ramallah and Al Bireh branch) as a model. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/334376941_University_Youth_Attitudes_toward_Volunteering_Al_Quds_Open_University_Ramallah_and_Al_Bireh_branch_as_a_model
2. Бородін Є., Хохич І. Визначення понять «активність молоді» та «участь молоді» в молодіжній політиці: державно-управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. вип. 3(14). С. 20–28.
3. Weiss J. What Is Youth Political Participation? Literature Review on Youth Political Participation and Political Attitudes. 2020. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpos.2020.00001/full>.
4. Восьме загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни». 6 квітня 2022 року. Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1200_ua_042022_v___i_press.pdf
5. Halim H. Youth Offline Political Participation: Trends and Role of Social Media. 2018. URL: https://www.academia.edu/53274968/Youth_Offline_Political_Participation_Trends_and_Role_of_Social_Media
6. Henn M., Weinstein M., Forrest S. Uninterested Youth? Young People's Attitudes towards Party Politics in Britain. *Political Studies*. 2005. Vol. 53 (3), pp. 556–578.
7. Динкова К.И., Ганова И.Г., Андропова И.Н. Отношение студентов к волонтерству. *Педагогические науки*. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/347436986_Students_attitude_towards_volunteering
8. Ellison M., Pollock G., Grimm R. Young People's Orientations Towards Contemporary Politics: Trust, Representation and Participation. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, Vol. 23 (6). 2020. pp. 1201–1226.
9. Jan W. van Deth. What Is Political Participation? 2021. URL: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-68>
10. Каретна О.О. Особливості молодіжної політичної культури. *Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць*. Одеса: Фенікс, 2010. Вип. 39. С. 581–588.
11. Колесніченко Н. М. Політична культура молоді України та її розвиток в умовах реформ. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». *Політологія*. 2014. Т. 236, Вип. 224. С. 42-45.
12. Курило В. С. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України. Старобільськ : ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2018.
13. Lavrič M. Youth-2010. Ljubljana: Ministry of Education and Sports, Office for Youth; Maribor: Aristej, 2011. URL: https://www.academia.edu/24763055/Participation_Political_participation_of_youth_voluntary_activities_and_social_exclusion/
14. Marco G., Grasso M. The Oxford Handbook of Political Participation. Oxford: Oxford University Press, 2022.
15. Marco G., Grasso M. Youth and Politics in Times of Increasing Inequalities. London: Palgrave Macmillan (Palgrave Studies in Young People and Politics). 2021. URL: https://www.academia.edu/52323960/Giugni_M_and_Grasso_M_T_eds_2021_Youth_and_Politics_in_Times_of_Increasing_Inequalities_London_Palgrave_Macmillan_Palgrave_Studies_in_Young_People_and_Politics
16. Молодь України – 2021. Результати репрезентативного соціологічного дослідження. Київ, 2021. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezylt/molod2021.pdf
17. Мороз А.С. Формування активної громадянської позиції молоді як запорука успішної інтеграції України до світового співтовариства. *Політичні науки*. 2010. Вип. 41. С. 490–501.
18. Riswan M. Political Participation: A Political Sociological Abstraction. In: Sharmila, S.G., Sanitha, K.K., Rubert, E.J. et.al. (eds.). *Shodhnarmada: Global Perspectives of Arts, Humanities and Social Sciences*. pp: 58–69. Kanyakumari: Multi Spectrum Publications, 2022.
19. Становище молоді України. Репрезентативне соціологічне дослідження. 2021. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/stanovishche-molodi-2021.pdf.
20. Суспільно-політичні погляди в Україні. Червень 2022. Опитування соціологічної групи «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/2022_june_survey_ua.pdf
21. Толвайшис, Л., Филипова, А. Г. Подростково-молодежное волонтерство как путь к участию в решении социально значимых вопросов: обзор зарубежных работ. *Комплексные исследования детства*. 2020. т. 2, № 3, с. 152–161.

22. Trunk Širca N., Dermol V., Novak A., Trunk A. Volunteering as a Vehicle for Solidarity, Social Inclusion and Active EU Citizenship of Youth. 2016. URL: https://www.academia.edu/82119220/Volunteering_as_a_Vehicle_for_Solidarity_Social_Inclusion_and_Active_Eu_Citizenship_of_Youth

23. Fisher R. Dana, Youth Political Participation: Bridging Activism and Electoral Politics. 2021.

URL: https://www.academia.edu/21044760/Youth_Political_Participation_Bridging_Activism_and_Electoral_Politics

24. Flesher Fominaya C. European Youth and Political Participation in Times of Crisis. 2013. URL: https://www.academia.edu/4020679/European_Youth_and_Political_participation_in_Times_of_Crisis